

смысле, построение и сбережение творческого сообщества могут сделать гораздо больше, чем информация и просветительская деятельность. Личная инициатива студента является становится основой новых культурных форм поведения участников событий на основе старого культурно обусловленного опыта. Реализация этих универсальных принципов в области образования и создает возможность воспроизведения толерантности как базовой ценности украинского общества.

Ключевые слова: толерантность, образование, этническая толерантность, иностранные студенты, толерантность в высшей школе, студенческая среда.

Djatlova E. N. Education of Skills of Tolerant Behavior in the Polycultural Student'S Environment

In this article, the author argues the idea that the best way to establish tolerant relations – joint activities. In this sense, the building and rescue squads, creative community can do much more than information and education activity. Student personal initiative is the great problem it becomes in developing new cultural forms of behavior by the participants of the events based on the old, but not obvious cultural experiences. Implementation of these universal principles in education creates opportunities playback tolerance as a basic value of Ukrainian society.

Key words: tolerance, education, ethnic tolerance, foreign students, tolerance in high school, students environment.

Стаття надійшла до редакції 27.11.2012 р.

Прийнято до друку 21.12.2012 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Ваховський Л. Ц.

УДК 37.013.42:316.46:061-057.87

Л. М. Ніколенко

**КРИТЕРІЙ ВИЗНАЧЕННЯ СФОРМОВАНОСТІ ЛІДЕРСЬКИХ
ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ У ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТСЬКИХ
ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ**

Стрімкий динамічний розвиток усіх сфер українського суспільства, нарощування його культурного потенціалу, посилення ролі особистості у соціальному середовищі зумовлюють підвищення вимог до освітньо-виховного процесу у вищій школі, який повинен спрямовуватись на формування нової особистості-лідера з високим рівнем соціальної культури, спроможної адекватно реагувати на стрімкі зміни в суспільстві, здатної вирішувати соціально-психологічні суперечності, постійно саморозвиватися та самовдосконалюватись. Тому позааудиторна діяльність у сучасному

вищому навчальному закладі має забезпечувати оптимальні передумови для ефективної соціалізації студента, розкриття всіх закладених у ньому природних задатків, здатності до свободи та лідерської творчості, яка найбільше проявляється у діяльності студентських громадських об'єднань.

Постановка проблеми. Важливим аспектом діяльності студентських громадських об'єднань у вищому навчальному закладі виступає формування та розвиток ключових лідерських компетентностей, які сприяють соціальному становленню особистості та забезпечують її самореалізацію.

Дослідження лідерських якостей особистості є актуальною проблемою сучасної соціально-педагогічної науки, яка, поряд із теоретичним аналізом, акцентує увагу на методології їх формування, діагностиці динаміки і закономірностей розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Останнім часом набуто досвіду з проведення наукових досліджень, предметом яких виступають концепції підвищення ефективності процесу формування лідерських якостей (В. Ягоднікова, Р. Кричевський, Д. Алфімов, Н. Семченко, Г. Старкова, О. Маковський, С. Новікова та ін.). Психолого-педагогічні дослідження особливостей ціннісно-сислової сфери особистості аналізуються у працях І. Бежа, Ф. Василюка, М. Гінзбурга, З. Карпенко, Д. Леонтьєва, Т. Титаренко. Багато вітчизняних педагогів і психологів, які займаються проблемами вищої школи, довели, що якості особистості значною мірою залежать від характеру її діяльності (Б. Ананьєв, О. Анісімов, Л. Божович, В. Вдовюк, П. Гальперін, В. Давидов, Д. Ельконін, А. Карпов, Л. Столяренко та ін.). Вихідними положеннями при цьому виступили наукові праці П. Анохіна, Г. Костюка, О. Леонтьєва (теорія діяльності, її структура та зв'язок з формуванням особистості).

Проте аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив недостатність вивчення закономірностей процесу формування соціально важливих лідерських якостей особистості, потребу у розробці діагностичного інструментарію та критеріальної бази визначення сформованості лідерських якостей особистості у діяльності студентських громадських об'єднань.

Таким чином, *мета статті* полягає у визначенні критеріїв, показників і рівнів сформованості лідерських якостей особистості у діяльності студентських громадських об'єднань.

Виклад основного матеріалу. У педагогіці проблемою критеріїв вчені переймаються давно, однак це питання знаходиться досі на етапі практичного розв'язання. Як зазначає С. Харченко, проблема критеріїв сьогодні не тільки досить актуальна, але й мало розроблена [5]. Важливість її розробки полягає у тому, що достовірність результатів педагогічного дослідження прикладного характеру напряму залежить від критеріальної бази, її науковості, надійності, здатності в повному обсязі відобразити сутність явища і динаміку змін досліджуваного об'єкта. Критерій є ніби

ідеальним зразком, еталоном, порівнюючи з яким реальні явища, можна встановлювати ступінь їх відповідності, наближення до норми, ідеалу.

У довідниковій літературі «критерій (*гр.* *kriterion*) – підстава для оцінки, визначення або класифікації чогось; мірило, мірка» [3, с. 395]. Поряд із цим визначенням, нам імпонує дефініція даного поняття, запропонована в дослідженні А. Галімова: «критерій виражає найзагальнішу сутнісну ознаку, на основі якої здійснюють оцінку, порівняння реальних педагогічних явищ, при цьому ступінь вияву, якісна сформованість, визначеність критерію виражаються в конкретних показниках, які характеризуються, у свою чергу, низкою ознак» [1, с. 93]. Ознаки повинні враховувати вікові особливості виявлення досліджуваних якостей особистості, охоплювати основні види її діяльності (навчання, праця, громадська діяльність, вільне спілкування у соціумі тощо), характеризувати поведінку студента в різних ситуаціях, а також відображати стійкість виявлення певної якості.

У нашому дослідженні критерії визначення сформованості лідерських якостей особистості □ це теоретично розроблені показники рівня розвиненості соціально важливих лідерських рис особистості в діяльності студентських громадських об'єднань.

Специфіка здійснюваного соціально-педагогічного наукового пошуку зумовлює певні труднощі у визначенні системи таких критеріїв, оскільки фіксації підлягає значна кількість лідерських якостей, що формуються під впливом як педагогічних, так і соціальних чинників. Відповідно, критерії не можуть бути вузько педагогічної направленості, а повинні максимально відображати наявні соціально-педагогічні впливи. Крім того, кожен з критеріїв має бути тісно пов'язаний із суб'єктивною позицією студента, його цілеспрямованою лідерською активністю, адже, за С. Рубінштейном, особистість характеризується таким рівнем розвитку, який дозволяє їй свідомо управляти власною поведінкою і діяльністю [2].

На підставі аналізу психолого-педагогічних досліджень, враховуючи специфіку наукового пошуку, ми виокремили критерії для діагностування сформованості лідерських рис особистості в діяльності студентських громадських об'єднань: індивідуально-суб'єктивний (допомагає виявити рівень сформованості індивідуальних лідерських рис особистості), операційно-стратегічний (сприяє визначенню рівня сформованості навичок ефективної взаємодії, аналітико-стратегічних вмінь молодшої людини) та творчо-креативний (допомагає з'ясувати рівень сформованості творчих і креативних навичок, спрямованих на ефективну соціалізацію особистості).

Зазначимо, що виокремлення комплексу критеріїв у даній інтерпретації не є випадковим, наш вибір ґрунтується на представленні феномену «лідерські якості особистості» у соціально-педагогічному аспекті, який включає такі визначальні складові: особистісні лідерські риси як основа формування суб'єктивної позиції щодо навколишньої дійсності і прагнення до лідерства; соціальна взаємодія як умова особистісного

становлення студентів та соціальна активність як передумова самоствердження і самореалізації особистості.

Уважаємо за необхідне також наголосити на тому, що запропоновані критерії слід розглядати як цілісну систему, елементи якої доповнюють один одного і складають підставу для загальної оцінки сформованості особистості-лідера в діяльності студентських громадських об'єднань.

Для об'єктивності визначення реального стану сформованості лідерських якостей особистості в діяльності студентських громадських об'єднань обов'язковою є розробка показників кожного критерію та рівнів їх сформованості у студентів.

Як уже зазначалося, у педагогіці критерій представляється як сукупність певних показників, що дають якісно-кількісну характеристику стану об'єкта дослідження. Відповідно, показник розглядається як чіткий прояв критерію на деякому етапі формування особистісних якостей (А. Алексюк, Ю. Бабанський, В. Беспалько та інші). Під «рівнем» мається на увазі відношення яких-небудь вищих і нижчих ступенів розвитку структур певних об'єктів чи процесів (Б. Паригін, Б. Куган) [4].

На підставі здійсненого теоретичного аналізу, відповідно до виокремленого комплексу критеріїв, ми означили рівні сформованості лідерських якостей особистості: високий, середній і низький, а також розробили їх показники.

Індивідуально-суб'єктний критерій характеризується такими рівнями і їх показниками:

- на високому рівні студенти мають яскраво виражену потребу у лідерстві, впевнені у собі; чітко зорієнтовані на самоутвердження лідерських устремлінь («Я – суб'єкт навколишньої дійсності, прагну до лідерства»); у них розвинене бажання чогось більшого, виражена готовність до змін; студенти глибоко усвідомлюють лідерські потреби як цінності в особистісному становленні і розуміють значення застосування лідерських якостей у процесі соціалізації (розвинена здатність до об'єктивної самооцінки, емоційна стабільність); мають яскраво виражені соціальні установки та ціннісні орієнтири на подальший саморозвиток інтелектуальних і моральних лідерських якостей у діяльності студентських громадських об'єднань (розвинені перцептивні уміння, оптимізм);

- на середньому рівні у більшості випадків студенти виявляють бажання стати лідером, приймати рішення і брати на себе відповідальність у діяльності студентських громадських об'єднань; орієнтація на самоутвердження лідерських прагнень у студентів нечітка, та, здебільшого вони не проти щось змінити для досягнення успіху в житті; студенти усвідомлюють лідерські потреби як цінності в особистісному становленні, але не віддають їм пріоритет серед інших потреб у процесі соціального становлення; соціальні установки та ціннісні орієнтири на подальший розвиток інтелектуальних і моральних лідерських якостей в основному виражені;

- на низькому рівні студенти виявляють загальний інтерес до лідерства, але уникають особистого прийняття рішень і відповідальності; мають епізодичні потреби у лідерстві, бажання проявити лідерські якості виникають у них під впливом обставин (щоб отримати схвалення оточуючих, інших членів студентського громадського об'єднання); студенти слабо усвідомлюють лідерські потреби як цінності в особистісному становленні, віддають пріоритет іншим якостям у процесі соціалізації; вони постійно потребують спонукання до постановки особистих цілей, самоосвіти, саморозвитку особистісних якостей й самовдосконалення, оскільки соціальні установки та ціннісні орієнтири на подальший розвиток інтелектуальних і моральних лідерських якостей особистості в них майже відсутні.

Операційно-стратегічний критерій являє собою сукупність таких показників згідно рівнів їх виявлення:

- високий рівень - студенти виявляють повну сформованість навичок ефективної взаємодії (комунікаційних якостей, умінь працювати в команді) та аналітико-стратегічних вмінь (зіставлення наявних особистісних можливостей і ресурсів з вимогами соціальної ситуації та оточення); здатні детально, поетапно будувати моделі поведінки згідно соціальної ролі лідера у громадському студентському об'єднанні, визначати перспективи особистісного зростання, прогнозувати особистісний розвиток; студенти демонструють наявність лідерської особистісної позиції «Я можу бути лідером, я здатен ефективно взаємодіяти з навколишніми, аналізувати наявну ситуацію і проектувати стратегію власного майбутнього», активно включаються у практичну діяльність лідерського характеру для формування і самореалізації соціально необхідних лідерських якостей (аналітичних навичок та рефлексивних вмінь, пізнавальної активності, соціальної відповідальності) у діяльності студентського громадського об'єднання;

- на середньому рівні студенти виявляють достатню сформованість навичок ефективної соціальної взаємодії, однак особистісна лідерська позиція усвідомлюється ними не повною мірою, вони беруть епізодичну участь у практичній діяльності лідерського характеру; у соціальній діяльності проявляють наявність більшості з необхідних аналітико-стратегічних умінь для реалізації лідерської функції у соціальному просторі студентського громадського об'єднання, проявляють умінь детально, поетапно будувати моделі поведінки згідно соціальної ролі лідера групи, визначати можливості особистісного зростання, прогнозувати саморозвиток; за певного супроводу студенти здатні провести необхідну аналітичну роботу, зорієнтуватися у варіантах вибору оптимальної стратегії щодо соціальної взаємодії, загалом правильно передбачають можливості саморозвитку і життєві перспективи;

- на низькому рівні у студентів фіксується наявність окремих лідерських якостей, але вони не завжди забезпечують ефективність здійснення соціальної взаємодії, особистісна лідерська позиція не сформована, студенти не виявляють активності та інтересу до практичної

діяльності лідерського характеру у студентському громадському об'єднанні; слабо розвинені навички аналізу та рефлексії, вміння стратегічного планування саморозвитку, навички самооцінки та почуття соціальної відповідальності; студенти нейтрально ставляться до результативності власної та групової діяльності у студентському громадському об'єднанні й потребують постійної допомоги у виборі ефективних моделей соціальної взаємодії.

Творчо-креативний критерій допомагає перевести життєвий досвід студентів у якісно новий стан і характеризується такими показниками і рівнями їх сформованості:

- на високому рівні студенти проявляють сформованість творчих і креативних навичок, спрямованих на самоствердження і самореалізацію особистості, у них наявна яскраво виражена лідерська установка «Я – успішний в житті, готовий до активного самоствердження та самореалізації», у діяльності студентського громадського об'єднання вони посідають соціально активну позицію; студенти повною мірою володіють навичками самоконтролю, самооцінки власних дій, відстеження їх проміжних та кінцевих результатів, постійно застосовують рефлексію ситуацій взаємодії, проявляють уміння успішно адаптуватися у соціумі; розуміють творчий, інноваційний характер лідерської діяльності, проявляють креативність у вирішенні соціальних задач, швидкість та гнучкість мислення; у лідерській творчості вбачають можливість самореалізації та самовдосконалення; студенти проявляють уміння «вести за собою», працювати в групі та з групою, керувати командною роботою у студентському громадському об'єднанні; орієнтуються на спільну групову діяльність, на співпрацю з іншими членами команди, уміло делегують лідерські повноваження у процесі вирішення поставлених перед групою задач;

- на середньому рівні в цілому у студентів фіксується сформованість лідерських навичок, спрямованих на самоствердження і самореалізацію особистості, однак лідерська установка знаходиться на стадії формування, спостерігається нестійкий інтерес до активної участі у діяльності студентського громадського об'єднання; навички самоконтролю та самооцінки власних дій у студентів розвинені не повною мірою, вони проявляють здатність адаптуватися у соціумі, але стримані у прояві власної ініціативи, вибірково проявляють оптимістичний настрій, віра у власну успішність та можливість впливати на ситуацію не стійка; студенти в загальних рисах розуміють творчий, інноваційний характер лідерської діяльності, але не вважають за необхідне застосовувати креативні підходи до вирішення будь-яких проблемних ситуацій; студенти проявляють достатній рівень розвитку умінь працювати в групі та з групою, але за власним бажанням не прагнуть керувати командою; помітним є нестабільний прояв демократичного стилю у співпраці й керівництві груповою роботою;

- на низькому рівні креативні лідерські якості у студентів не сформовані, лідерська установка на творчість відсутня, не спостерігається інтересу до активної участі у діяльності студентського громадського об'єднання; навички самоконтролю та самооцінки власних дій у студентів розвинені слабо, вони рідко беруть на себе відповідальність за ситуацію; проявляють невпевненість у можливості вирішення проблеми, не вміють підтримувати оптимістичний настрій; у соціальній діяльності найчастіше керуються установкою на уникнення невдач; крім того, студенти виявляють неготовність до подолання труднощів, які виникають у процесі самореалізації та в соціальній взаємодії, не вміють керувати емоціями в напружених ситуаціях; уміння працювати в групі та з групою розвинені у них слабо, студенти не проявляють творчості та навичок керівництва груповою роботою, не намагаються встановлювати партнерські відносини з іншими членами студентського громадського об'єднання.

Висновки. На нашу думку, використання комплексу означених критеріїв у практичному дослідженні дозволить досягти єдності в оцінці сформованості якостей лідера у діяльності студентського громадського об'єднання і створити ефективну методику їхньої діагностики.

Перспективи подальших досліджень. Визначивши змістовні характеристики критеріїв, їх показників та рівнів сформованості лідерських якостей особистості у діяльності студентського громадського об'єднання, ми звертаємося до пошуку діагностичного інструментарію, який би максимально достовірно та зручно надав нам необхідну для аналізу інформацію.

Список використаної літератури

- 1. Галімов А. В.** Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до виховної роботи з особовим складом : монографія / А. В. Галімов. – Хмельницький : Вид-во Нац. академ. Держ. прикорд. служби України ім. Б. Хмельницького, 2004. – 376 с.
- 2. Рубинштейн С. Л.** Проблемы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – Изд. 2-е. – М. : Педагогика, 1976. – 416 с.
- 3. Новий** словник іншомовних слів / уклад. О. Сліпушко. – К. : Вид-во «Аконіт», 2008. – 847 с.
- 4. Болотська О. А.** Соціально-педагогічні умови гендерного виховання жінок-лідерів у діяльності громадських організацій та рухів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Болотська Оксана Анатоліївна. – Луганськ, 2008 – 222 с.
- 5. Харченко С. Я.** Социально-педагогические основы подготовки учителя к работе с детскими общественными объединениями : автореф. дис. на соиск. учен. степ. д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 «Теория и история педагогики» / С. Я. Харченко. – М., 1993. – 32 с.

Ніколенко Л. М. Критерії визначення сформованості лідерських якостей особистості у діяльності студентських громадських об'єднань

У статті висвітлено питання важливості розвитку у молоді соціальних якостей в процесі професійної освіти. Стаття торкається проблеми

формування та розвитку ключових лідерських якостей, які сприяють соціальному становленню особистості у діяльності студентських громадських об'єднань; у статті визначено критерії, показники та рівні сформованості лідерських якостей особистості у діяльності студентських громадських об'єднань, дано їм змістовну характеристику та окреслено напрям подальшого дослідження.

Ключові слова: лідерські якості особистості, студентське громадське об'єднання, критерій, показник, рівень, формування.

Николенко Л. Н. Критерии определения сформированности лидерских качеств личности в деятельности студенческих общественных объединений

В статье охарактеризованы вопросы необходимости развития у молодежи социальных качеств в процессе профессионального образования. Статья касается проблемы формирования и развития ключевых лидерских качеств, которые способствуют социальному становлению личности в деятельности студенческих общественных объединений; в статье определены критерии, показатели и уровни сформированности лидерских качеств личности в деятельности студенческих общественных объединений, дано им содержательную характеристику, указано направление дальнейшего исследования.

Ключевые слова: лидерские качества личности, студенческое общественное объединение, критерий, показатель, уровень, формирование.

Nikolenko L. N. Criteria of Definition of the Person'S Leader Qualities Forming in the Activity of Student'S Public Associations

In article questions of need of development in youth of social qualities in the course of professional education are characterized. The article is devoted to problems of formation and development of key leader qualities which promote social formation of the person in the activity of student's public associations; in the article criteria have been defined, indicators and levels of the person's leader qualities forming in the activity of student's public associations, their substantial characteristics have been given, the direction of the further research has been specified.

Key words: the person's leader qualities, student's public associations, criteria, an indicator, a level, formation.

Стаття надійшла до редакції 23.10.2012 р.

Прийнято до друку 21.12.2012 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Волкова Н. П.